

„.... az emberek testén mintegy észlelni lehet a gazdasági folyamatok változását”

Beszélgetés John Komlossal

John Komlos 1944. december 28-án született (illetve az ostrom alatt – bujdosás közepette, mivel – lévén zsidó – nem nagyon akarták, hogy életben maradjon, valahogy mégis életben maradt) Budapesten. A Rottenbiller utcai általános iskolába járt, majd családjával az Egyesült Államokba disszidált 1956-ban. Középiskoláit Chicagóban végezte 1963-ban. 1978-ban doktorált a Chicagói Egyetem történelem szakán, ahol a kliometria gazdaságtörténeti elmélet befolyása alá került. Robert W. Fogel tanítványa volt, aki 1993-ban Nobel díjat kapott a kliometria megalapozásáért. 1992 óta a müncheni Ludwig-Maximilian Universität Gazdaságtörténeti Intézetének professzora és tanszékvezetője. Szakterülete: a Habsburg Monarchia gazdasági fejlődése; az emberi testmagasság története. *Az Economics and Human Biology* című folyóirat alapító szerkesztője (2003). [Http://www.vwl.uni-muenchen.de/lk_komlos](http://www.vwl.uni-muenchen.de/lk_komlos)

Szakmai indulásod az ún. *New Economic History* irányzatához, illetve a kliometriához¹ kötődik. Hogyan jutottál el ehhez a gazdaságtörténeti irányhoz?

Egyetemistaként fizikát tanultam 1968-ig, de egy idő múlva már nem nagyon érdekelt a tantárgy, és az 1968-as események kapcsán elkezdtem érdeklődni a társadalomtudományok iránt. 1968 Amerikában elsősorban a vietnami háborút jelentette, ez volt az, ami a fiatalabb korosztályt megindította. A '68-as választásokon én magam például egy Eugene McCarthy nevezetű politikusnak segítettem korteskedni, aki kissé baloldali beállítottságú volt, és a vietnami háború ellen lépett fel; nem nagyon sikeresen. A társadalomtudományokon belül a történelem, főleg a kelet-európai történelem iránt kezdtem érdeklődni. Intellektuálisan évekig sodródtam, bizonyos fókig nem találtam a helyemet. Azt tudtam, nem akarom, hogy a pénzkeresés váljon életem centrumává. Azt is tudtam, hogy a gondolatok világában akarok mozogni. S nem voltam hajlandó az amerikai *establishment*hez tartozni. Elég fiatalon, tizenkét évesen kerültem ki Amerikába, s családom többi tagjával ellentétben nálam valami miatt problémává vált a beilleszkedés, esetleg túl gyorsan hagytuk el az országot a kamaszkor kezdetén, nem tudtam oly könnyen átmenni a régi gondolkozásmódból, a régi kultúrából, a régi társadalomból egy újba. Első történeti munkám nem véletlenül Kossuth Lajos észak-amerikai látogatását dolgozta fel.²

Hogy jutottál el ettől a hagyományos történetírástól a kliometriáig, és mit jelent ez számodra?

1971-ben bekerültem a Chicagói Egyetem történelem szakára. Ez bizonyos fókig meglepő, talán a Kossuthról írt könyvemnek köszönhető, hiszen nem volt meg hozzá a képzettségem. A gondolkozásom azonban túlságosan racionalista, túlságosan matematizáló volt egyetemista koromtól kezdve, és ezt a szemléletet a történelemben nem tudtam igazán érvényesíteni. Ezt észlelték a tanárok is, és az egyik professzor, aki elég nagy hatással volt rám, azt

¹ A kliometriáról lásd: Eddie, Scott M.: *Ami „köztudott”, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába.* Debrecen, 1996.

² Komlos, John: *Louis Kossuth in America 1851–1852.* Buffalo, N. Y., 1973.

ajánlotta, hogy beszéljek a közgazdászokkal, mert ott van valójában a helyem. És igaza is lett. 1973 táján kezdtem aztán megismerni a kliometriai iskola ottani képviselőit, lassacskán megtaláltam a helyem. A kliometriai iskola 1958-ban született, és már 1973-ban három képviselője tanított a Chicagói Egyetemen: Donald McCloskey, Robert William Fogel és Arcadius Kahan, aki az orosz gazdasággal foglalkozott. A körülöttük disszertálók elég nagy és főleg lelkes csoportot alkottak. Egy szemléleti forradalomba csapódtam bele, és ez nagyon imponált, pontosan ezt kerestem. Fogel diákjai például az amerikai rabszolgasággal foglalkozó témákat dolgozták fel. Nagyon érdekesnek találtam ezt a fajta gondolkodást. Egy hihetetlenül lelkes társadalmi, intellektuális csoport volt, és ez hatott rám igazából a legjobban. Egy új korszak elején voltunk, úgy tűnt nekem, mintha egy valódi forradalom menne végbe a gondolkodási módszerekben. Mindenképpen különbséget kell ugyanis tenni a kvantitatív módszerek alkalmazása – ami már az 1930-as években megjelent a gazdaságtörténetben – és a kliometria között. A kliometriához az is kell, hogy a közgazdasági elméletet bizonyos fokig átvigyük a történelembe, meg aztán átlagon felüli statisztikai tudás is szükséges.

Ekkorra már kialakult benned a Habsburg Monarchia, Közép-Európa mint kutatási téma? Magyar történészeket mikor kezdte megismerni?

Már 1973-ban elkezdtem a Habsburg Monarchia 19. századi gazdasági folyamatait jobban tanulmányozni, és 1974-ben Magyarországra kaptam ösztöndíjat, akkor kezdtem el írni a disszertációm. Korábban leveleztem több magyar történésszel, de közelebbi kapcsolatom nem volt. Amikor megérkeztem Magyarországra, akkor megismertelek például téged a Statisztikai Hivatalban, és megismerkedtem a Történettudományi Intézetben több kutatóval, többek között Katus Lászlóval is, aki nagyon segítőkész volt velem. Meg kell említenem még Ránki Györgyöt, aki segített abban, hogy hozzá tudjak jutni az anyagokhoz, és megírom a disszertációm. Nem volt egyébként könnyű, mert alapjában véve magamra voltam utalva, a chicagóiak, akik aztán elbírálták a dolgozatomat, nem igazán értettek a közép-európai gazdaságtörténethez. Ezen kívül kevés előmunka volt, amire támaszkodhattam volna. Sok adatot kellett feldolgoznom, és nem csak Magyarországgal, hanem az egész Habsburg Birodalommal foglalkoztam. Úgyhogy nem volt könnyű. Értettem a számítógép használatához, és fel tudtam dolgozni az adatokat számítógéppel, ez az, ami bizonyos fokig segített. Végül 1977-ben fejeztem be a dolgozatot.

Tudom, Bécsben is találtál partnereket meg barátokat. Milyen volt az osztrák történettudomány helyzete, amikor oda kijutottál?

A kliometria híre igazából nem nagyon jutott el Európába az 1970–1980-as években. A francia *Annales* iskolának, a demográfia-történetnek és a kvantitatív irányzatnak több híve volt és van is. De a kliometria a mai napig is főleg angolszász irányzat maradt, habár az 1990-es években európai hívei is megjelentek. Úgyhogy Ausztriában sem voltak kliometrikusok. Akkoriban Roman Sandgruberrel alakult ki jó kapcsolatom, ő is olyasfajta, a kvantitatív módszereket felhasználó, de nem kliometrikus történelmet írt, mint Katus László Magyarországon. Herbert Matist is akkor ismertem meg. Egyébként a Monarchiával foglalkozó kliometrikusok közül a kanadai Scott Eddie-t³ 1974-ben ismertem meg éppen Ma-

³ Vö. „... gondoltam, ha olyan drámai története van Magyarországnak, jó, ha magyarul tanulok.” Beszélgetés Scott M. Eddie amerikai kliometrikus történésszel. Az interjút készítette: Kóvér György. Aetas, 19. évf. (2004) 1. sz. 187–198.

gyarországon, mert ő is ott járt. A többiekkel, az amerikai David Gooddal⁴ és az izraeli Nachum Gross-szal csak levelezés útján álltam kapcsolatban.

1977-ben megvédte a disszertációját, az később megjelent könyv formájában is.⁵ Milyen volt a dolgozat szakmai fogadtatása?

Szakmai körökben igazán nagyon jól fogadták, csak dicsérő kritikát ismerek róla. Tudtommal azóta sem cáfolták meg egyetlen számításom sem. Viszont eléggé sajnáltam, hogy Magyarországon nem vettek tudomást róla. Berend Iván és Ránki György is pontosan tudta, hogy téziseimet a jobbágyfelszabadításról, a gazdasági fejlődés ritmusáról, az osztrák–magyar gazdasági kapcsolatokról nem lehet beilleszteni a marxista történettudományba, tehát inkább hallgattak róla. Mindig barátságosan fogadtak, ha személyesen találkoztunk akár Budapesten, akár külföldön, de soha sem voltak hajlandók vitába szállni velem, mert az bizonyos elismerést is nyújthatott volna a munkámnak. Nem voltak igazán ellenérveik. Bizonyos fokig sajnáltam, hogy nem tudtunk egymással vitatkozni.

Könyvem 1983-ban jelentette meg a Princeton egyetem kiadója, ami nagy presztizst jelentett számomra. De ez nem jelentette azt, hogy állást is tudtam volna kapni. A '60-as évek végén, a '70-es évek közepéig Amerikában nagy konjunktúra hatott az egyetemi oktatók piacán. Akkoriban ment a *baby boom* generáció az egyetemre, mindenki állást kapott, akármilyen témával is foglalkozott. De mire már én befejeztem a doktorátust 1978-ban, ez a korszak véget ért, s már nagyon is fontos volt, hogy az ember milyen témát kutat. Történészeknek, gazdaságtörténészeknek is nehéz volt elhelyezkedni. Akkor már senkit nem érdekelt a Habsburg történelem, a gazdaságtörténeten belül is főleg az amerikai gazdaságtörténet állt előtérben. Ráadásul ez volt a női emancipáció egyik fontos korszaka. Az egyetemeken a nőket vették előbbre, tehát nem csak azért nem tudtam bekerülni, mert egy olyan világrésszel foglalkozom, amely az amerikaiakat kevésbé érdekli, hanem azért sem, mert férfi vagyok.

És akkor mit csináltál?

Akkor már rendelkeztem annyi ismerettel a gazdaságelmélet területén, hogy egy Chicago melletti kis kollégiumban négy évet tanítsak, majd két évig egy chicagói nagyobb egyetemen közgazdaságtant oktattam. Ezek az évek nagyon próbára tettek, mert nagyon sokat kellett tanítani, miközben ahhoz, hogy az ember valamiképpen egy jobb álláshoz jusson, publikálni kellett. De nagyon nehéz publikálni olyan körülmények között, ahol a kollégák nem publikálnak, mert akkor elvárják, hogy mások se tegyék. Ebből a milióból kikerülni nagyon nehéz volt, főleg mint történész, mert a történészeket nem becsülték, közgazdaságtant meg valamelyest számítástechnikát is tanítottam. 1983-ban jelent meg csak a könyvem, öt évig tartott a disszertációt átírni könyvformába. Az, hogy elfogadta a *Princeton University Press*, nagy szó volt számomra akkor. 1986-ban pedig megjelent németül is az *Österreichische Bundesverlag* kiadásában.

Eközben leginkább levelezés útján tovább bővültek a szakmai kapcsolataim. Néha-néha kaptam egy ösztöndíjat, ide-oda tudtam utazni. Továbbra is részt vettem a kliometrikusok évente rendezett konferenciáin.

⁴ „A gazdaságtörténészek véleménye ugyanolyan fontos a jelenlegi helyzet megértéséhez, mint a közgazdászoké.” Beszélgetés David F. Gooddal. Az interjút készítette: Tomka Béla. Aetas, 9. évf. (1994) 3. sz. 71–79.

⁵ A könyv angol nyelvű kiadásáról lásd Ránki György poszthumusz megjelent ismertetését: Századok, 122. évf. (1988) 3. sz. 509–511. A magyar nyelvű kiadásról lásd: Kövér György: *A magyar gazdaságtörténet-írás régi útjai*. Buksz, 4. évf. (1992) 4. sz. 179–183.

Mikor és hogyan kerültél közel a demográfiahoz, illetve aztán a testmagasságtörténethez, az ún. biometrikához?

Az 1980-as évek elején tisztázódott előttem, hogy nem fogok tudni abból megélni, hogy a Monarchiával foglalkozom, annak dacára, hogy elég nagy érdeklődést váltott ki a könyvem, illetve további írásaim. Megpróbáltam akkor közgazdaságtanból is doktorálni a Chicagói Egyetemen, ami által reméltem, hogy be fogok tudni kerülni egy félig-meddig jobb egyetemre. Ekkoriban indulóban volt a testmagasság kutatása, és Fogel volt az, akit leginkább érdekelt a történeti demográfia és a testmagasság-történet. Ennek kutatása Amerikában igazából a rabszolgaság történetével függött össze, Fogel és tanítványa, Richard Steckel⁶ a rabszolgák magasságával foglalkozott. Így kezdtem el akkor én is érdeklődni a kliometria ezen irányzata iránt, és 1983 nyarán a bécsi levéltárban találtam is ehhez felhasználható anyagot.

Akkor Bécsben tanítottál és kutattál...

Igen, 1983-ban Eduard März osztrák történész meghívott, hogy tanítsak ott egy félévet, majd Herbert Matis is meghívott a Közgazdasági Egyetemre, így aztán a félévből egy egész év lett. Ez idő alatt összegyűjtöttem az anyagot második disszertációmhoz, mely a közép-európai emberi magasság változásáról szól, s e téma kutatására szántam életem fennmaradt részét.

Ennek a könyvnek milyen volt a fogadtatása? Itt a Habsburg Monarchia tárgyalása mellett egy modellt is kidolgoztál az ipari forradalomra általában véve.

1984-ben felajánlottak egy posztgraduális *fellowshipet* Chapel Hillben (*North Carolina University*) két évre, ami alatt fel tudtam dolgozni a Bécsben összegyűjtött anyagot. Sokat jelentett számomra, hogy két évig dolgozhattam anélkül, hogy tanítani kellett volna. Az ipari forradalomra vonatkozó modellnek nem volt nagyobb visszhangja, inkább negligálták. A magassággal kapcsolatos publikációim viszont a legjobb folyóiratokban jelentek meg Amerikában, például egy 1985-ben az *American Historical Review*-ben, 1987-ben a *Journal of Economic History*-ben. Az 1989-ben megjelent könyvem is elég jó visszhangra talált mindamellett, hogy ez volt az első könyv, amelyik megjelent ebben a témában, addig csak tanulmányok születtek. Ismét csak a *Princeton University* adta ki. Ha jól tudom, körülbelül ötven folyóiratban ismertették. Később német nyelven is megjelent, magyar nyelvű kiadása nem született. Ezekből a kutatásokból aztán kinőtt egy egész irányzat, amit 1989-ben antropometrikus történelemnek neveztem el. Úgyhogy sok-sok évi küzdelem után konszolidálódott a helyzetem. Ezen munka alapján kaptam is egy állást Pittsburgh-ben, ami az első igazi jó állásom volt 1986-ban, 42 éves koromban! Ott kelet-európai történelmet tanítottam, amerikai gazdaságtörténettel együtt. Végre hasznosítani tudtam gazdaságtörténeti tudásomat. Hat évig tanítottam ott 1986-tól 1992-ig.

Erről a könyvedről Magyarországon is megjelent ismertetés, a Bukszban Szántay Antal alapos elemzést írt,⁷ és a Statisztikai Hivatal történeti demográfiai füzetében is megjelent egy tanulmányod a testmagasságról. Tehát azt lehet mondani, Magyarországon is ez a munkád vált ismertebbé. Hogy kerültél aztán Münchenbe?

⁶ Steckel, Richard: *Stature and the Standard of Living*. Journal of Economic Literature, vol. 33. (1995) no. 4. 1903–1940.

⁷ Szántay Antal: *Testmagasság és ipari forradalom*. Buksz, 4. évf. (1992) 3. sz. 320–326.

Kerestek egy gazdaságtörténészt, olyat, aki a közgazdaságtanhoz is ért, szóval kliometrikust kerestek. Nem volt azonban senki Németországban, aki ezt az irányzatot képviselte volna. Egy ismerősömön keresztül megtudtam ezt, egyszerűen küldtem egy levelet, hogy hajlandó lennék ezt az állást elfogadni. Annak idején Pittsburgh-ben *Associate Professor* voltam, ez meg egy tanszékvezető professzori állás volt. Meghívtak egy előadásra, s 1992-re fel is ajánlották ezt a pozíciót, és elfogadtam. Részben azért is, mert ahogy mondtam, lelkileg nem váltam igazándiból amerikaivá, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy vissza tudtam jönni Európába, mert nem minden amerikai vállalkozna erre.

Mit jelentett számodra, hogy lelkileg nem váltál amerikaivá, hisz az a tudományterület, amit képviseltél, ahogy magad is mondtad, igazán amerikai volt?

Azt hiszem, a pszichológusok az ilyen embertípust, mint én, „marginális embernek” nevezzik, aki nem kötődik teljesen egy kulturális vagy lelki csoporthoz. Könnyebben mozog kultúrák, illetve világrészek között. Azt hiszem, sokat jelentett számomra szellemileg is, hogy nem kötődtem a tradicionális történetíráshoz vagy a „*mainstream*” közgazdaságtanhoz. Könnyebben tudtam interdiszciplináris munkába fogni, mint például az antropometrikus történelem, amely öt-hat tudományágat egyesít, például a biológiát és a közgazdaságtant. Lehet, hogy ez hihetetlenül hangzik.

Münchenben megtaláltad a helyedet?

Sokkal jobb körülmények között dolgozhattam, mint Pittsburgh-ben. Több tanítványom is volt, sokkal több anyagi támogatást kaptam, így jobban tudtam ezt az új irányzatot propagálni, ami valódi izgalmat és kihívást jelentett életemben: nahát, mi is lesz ebből? Igen nagy az érdeklődés, az egyik tanítványom, Jörg Baten Tübingenben lett professzor, korábban itt volt tanársegéd sokáig. Így most egy másik központot is kialakított Németországban, ami nagyon sokat számít ahhoz, hogy ez az ágazat jobban fejlődhessen. A kliometria is sokkal jobban elterjedt. Egy müncheni munkatársam Zürichben kapott tanszéket. Úgyhogy sokkal-sokkal nagyobb a szellemi befolyásom, mint Pittsburgh-ben lett volna.

Körülötted kialakult az antropometrikus történelemmel foglalkozók köre. Ez az irányzat is amerikai jellegű maradt? Milyen problémákat sorolsz az antropometrikus történetírásba, milyen problémák kerülnek előtérbe ezen a tudományterületen?

Ez a terület már internacionalizálódott, szinte minden országban vannak kutatók, akik érdeklődnek iránta. Három kongresszusunk volt: Münchenben, Tübingenben és most éppen Strasbourghban – 65–70 résztvevővel, főleg antropológusok, biológusok, gazdaságtörténészek, történészek és közgazdászok. Meg kell említeni, hogy már a francia *Annales* iskola is foglalkozott antropometrikus kérdésekkel a '60-as évek végén, például a közismert Emmanuel Le Roy Ladurie, aki elkezdte az újoncok vizsgálatát. De aztán a franciák nem mentek tovább, és azt hiszem, az *Annales* iskola egésze bizonyos fokig válságba jutott. Jelenleg antropometriával foglalkozó tudósok a világ minden részén találhatók. A strasbourgi konferencián Michael Hau meghívásából részt vettek kutatók Japántól Ausztráliáig, Oroszországtól Örményorszáig. Magyarországról Gyenis Gyula szokott részt venni a találkozón, meg néha Joubert Kálmán a Központi Statisztikai Hivatalból. Rengeteg feldolgozható anyag van még.

A fő kérdés az, hogy az emberi szervezetet hogyan befolyásolják a gazdasági folyamatok, változások. Rájöttünk például, hogy az ipari forradalom alatt az emberek alacsonyabbak lettek. Kapcsolódik ez a régen folyt, úgynevezett életszínvonal-vitához (*standard of living*

debate), amely arról szólt – nem minden politikai vonatkozás nélkül –, hogy a kapitalizmus kezdete milyen kihatással járt az emberi életszínvonalra.⁸ Kiderült, hogy hosszú, nagyon hosszú távon csökkent a testmagasság, s csak körülbelül száz év után kezdett az emberi szervezet is jobban fejlődni.

Tudom, hogy ilyen lehetséges mutató még például a menstruáció, a nővé érés korszakának változása. Mit lehet még a biológiai fejlődésben mérni: testsúly, magasság, biológiai érés, öregedés?

Bizonyos fókig bele lehet vonni a kutatásba a demográfiai jelenségeket is: betegségeket, halálozási mutatókat, hogy mi a viszony a halálozási ráta és az emberi magasság között. Auxológiának nevezik azt a területet, amely az emberi test méreteit elemzi. A nemrégien elhunyt Eiben Ottó volt ennek a témakörnek a magyar reprezentánsa. Viszont vannak, akik – például Richard Steckel – a régészet felől közelítenek az antropometriához, és ezer év csont hagyatékát elemzik. Én inkább a modernebb folyamatokra tértem át. Elemeztem például a mostani amerikai emberek magasságát. Ez elég nagy visszhangot váltott ki, egyszerűen nem tudták Amerikában, hogy lemaradtak, s igen nehéz volt elviselniük, hogy vannak olyan szempontok, amelyek szerint nem ők az elsők. Ebből a kutatásból nőtt ki aztán az *Economics and Human Biology* folyóirat, amelyet 2003-ban alapítottam. Ebben jelent meg az előbb említett kutatásaim eredményeit összefoglaló cikkem 2004-ben elég provokatív címmel: *From the Tallest to (One of) the Fattest*, azaz „A legmagasabbtól az (egyik) legkövérebbig”. Hiszen kétszáz évig az amerikaiak voltak a világon a legmagasabbak, most pedig a hollandok azok. Ez is a gazdasággal van összefüggésben. Hiszen köztudott, hogy az amerikai orvosi ellátás sok problémával küszködik, a társadalom 14%-ának – azaz 40 millió embernek – nincs semmiféle egészségügyi biztosítása. Ezeket a problémákat elég egyszerűen össze lehet foglalni a test magasságával, azaz hogy a nyugat- és észak-európai államokban magasabbak az emberek, mint Amerikában. De tanulmányoztam a kelet-német populáció testmagasságát is, és ki tudtam mutatni, hogy a szocialista társadalomban ugyanolyan különbségek voltak a társadalmi rétegek testmagasságában, mint Nyugat-Németországban. Más szóval furcsa és egyben meglepő eredményekre jutottam. Egyszerűen azt hiszem, én voltam az első, aki megállapította, hogy az emberek magassága a gazdasági és társadalmi folyamatok függvénye.

Hogyan jött létre ez a folyóirat, és mekkora sikere van?

A kiinduló gondolat egyszerűen az, hogy az antropometrikus történetírás valójában egy szélesebb szellemi ágazat része, melyet „*economics and human biology*”-nak, azaz „gazdaság és biológia”-nak neveztem el, s melynek fő kérdése: milyen hatást gyakorol a gazdaság magára az emberi biológiára (hiszen például a mezőgazdaság is a gazdaság része és hatással van az emberi biológiára). Elsősorban ebből a gondolatból született meg ez a folyóirat. Nem volt könnyű találni egy kiadót, amely hajlandó volt ilyen ezoterikusnak hangzó programot támogatni, de elég jól működik, nagyon nagy az érdeklődés iránta, és sok kézirat is érkezik hozzánk.

Mennyire „olvastál bele” a biológiába, hiszen ez újabb tudományágat jelent az életutadon?

Igen, sokat kellett tanulnom, hogy valamelyest megérthessem, hogyan is növekszik az ember. Nem tudom az egész tudományágat elsajátítani, mert ez borzasztóan komplikált, és

⁸ A főként E. J. Hobsbawm és R. M. Hartwell nevével fémjelzett vitához lásd: Taylor, Arthur J. (ed.): *The Standard of Living in Britain in the Industrial Revolution*. London, 1975.

például a genetikához is kapcsolódik. De az antropometria műveléséhez egyébként is annyi tudományágat kellene az embernek uralnia, hogy az szinte lehetetlen: antropológia, auxológia, közgazdaságtan, történelem, biológia, genetika, statisztika. Ez lehetetlen feladat, senki sem tudja ezek mindegyikét teljesen elsajátítani, mindenki csupán valamelyest ért mindenhez.

Melyek azok a kérdések az antropometrikus történetírásban, amelyek még nyitottak, és amelyek felé kell a kutatásoknak fordulniuk?

A testmagasság vizsgálata során kirajzolódó ciklusoknak az értelmezése például nem fejeződött be teljesen, mert nagy ideológiai problémákat vált az ki a gazdaságtörténészek között. A régi, már említett vita az életszínvonal és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolatról továbbra is nyitott maradt. Hiszen az egyik oldal azt mondja, hogy a kapitalizmus bizonyos fajta problémákat váltott ki, legalábbis az alacsonyabb rétegek között, s ez volt bizonyos fókusz Marx és Engels kiindulópontja is. S ha valaki azt állítja, hogy az emberek ráadásul még kisebbek is lettek ebben a korszakban, mert az élelmezéssel problémáik voltak, mivel az élelmiszerárak nagyon megemelkedtek, akkor az hihetetlen ideológiai ellenzést fog kihívni maga ellen a kollégák között. Sokan ugyanis azt gondolják, hogy a piaci társadalom csak jó fordulatokat hozhat az emberek életébe. Én kimutattam, hogy 1820-ban a testmagasságkülönbség 15 éves gazdag és szegény angol fiúk között 22 cm volt. Ilyen különbséget sehol máshol és azóta sem lehetett találni. Ha nem a kapitalizmus okozta ezt a különbséget, akkor mi?

De nemcsak az ipari forradalom alatt, hanem azt követően és előtte is megfigyelhetők a ciklusok. A napóleoni háborúk befejeztével bizonyos fókusz konszolidálódott a helyzet, majd az 1830-as években Európában és Amerikában is újra jött egy hullám alacsonyabb testmagassággal. Azaz az emberek testén mintegy észlelni lehet a gazdasági folyamatok változását. Tehát nagyon izgalmas témákról és összefüggésekről van szó, amelyek a társadalom alapvető ideológiáit kérdőjelezik meg.

Időben mennyire lehet visszamenni a vizsgálatban?

A fő forrásokat a katonai összeírások jelentik. Márpedig 1716-ban Franciaországban születtek a legelső ilyen jellegű összeírások a katonaságról. Feldolgoztam a francia katonaság magasságát is, ebből tudjuk, hogy a 17. században milyen biológiai problémákkal küszködtek Európában. Ebben a században ugyanis nagyon alacsonyak voltak az emberek, amit a tizenhetedik századi krízis biológiai hatásának tulajdoníthatunk. Érdekes módon azóta az emberek testmagassága nem csökkent erre a szintre, még az ipari forradalom alatt sem.

És a régészeti emlékek?

Ahogy említettem, Richard Steckel kezdett el foglalkozni evvel a témával régészeti források alapján. Sok mindent meg fogunk még tudni a 17. századot megelőző korszakokról, de ezek az adatok sokkal kisebb mintákon alapulnak. Itt nem lehet arra gondolni, hogy százszoros mintát összeszedjünk emberi maradványokból. Márpedig nem szabad elfelejteni, hogy az emberek magassága változik régiók, társadalmi tényezők, anyagi viszonyok (például urbanizáció megléte vagy hiánya) szerint, azt egyidőben sok tényező befolyásolja, ezért nagyobb minták kellenek ahhoz, hogy a kutató általánosítani tudjon. Ezért bizonyos fókusz kétséges, hogy a régészeti adatok alapján ezt meg lehet-e tenni, de vannak, akik dolgoznak ezen a problémán.

Hogyan minősíted az antropometriát: ez egy iskola, vagy szellemi mozgalom?

Azt hiszem, szellemi mozgalom. Nem mondanám, hogy ez egy iskola, mert nem olyan széles látókörű. Sok ágazata van, mivel a modern korszakba is belenyúlik, nemcsak történe-szeknek szól, hanem azoknak is, akik napjaink modern társadalmával foglalkoznak. A már említett, jelenlegi kutatásaim éppen erre épülnek, annak vizsgálatára, hogy a nyugat-euró-pai jóléti állam érdekes módon jobb biológiai feltételeket tudott nyújtani a benne élők szá-mára, mint az amerikai fajta szabadpiaci gazdaság.

Hogy látod ma a kliometria helyzetét? Tudom, hogy egyidőben néhány kollégáddal pró-báltad megújítani fiatalok bevonásával, most hogy látod a helyzetet? Sikertől új kutatá-sokat indítani, vagy a klasszikus kliometria szintén elmúlt?

Amerikában továbbra is prosperál a kliometria, Angliában szintén. Azt lehet mondani, hogy Amerikában ma is ez a fő irányzat a gazdaságtörténe-szek között, hegemon a pozíciója, nem száz százalékos, de egy olyan jó 50–60%-os szerepet foglal el. Európában a kutatások körülbelül 15–20%-át adják a kliometrikus írások, de megmaradt itt is az irányzat, vagyis továbbfejlődik. Az antropometrikus történet pedig a kliometrián belül elég szépen műkö-dött és működik továbbra is, úgyhogy elégedettek lehetünk.

Visszatekintve az eredményekre és a lehetőségekre, hogy látod pillanatnyilag, elégedett vagy?

Őszintén szólva, elégedett vagyok, mert sok érdekes dolgot tanulmányoztam, s nagyjából a kollégák el is fogadták az eredményeimet, ha bizonyos kollégák soha nem is fogják el-fogadni azokat. Számomra nem jelent problémát, hogy nem mindenki fogadja el ezeknek a ciklusoknak a létét, amelyeket én felfedeztem. Azt hiszem, meg tudtam mutatni, hogy bizonyos korszakokban a gazdasági fejlődés azzal járt, hogy bizonyos rétegeknek az élet-, az élelmezési feltételei rosszabbodtak, tehát az, hogy az átlagtermelés növekszik, és az átlag-jövedelem emelkedik, elfedheti előlünk azt, hogy bizonyos rétegeknek a jövedelme vagy jóléte – biológiai jóléte, ahogy én ezt nevezem – rosszabbodhat. Ezt az álláspontot bizonyos fokig baloldali beállítottságnak nevezik, de tudományos alapokon nyugszik, s a történeti interpretáció mindig ideológiával van körítve. Érdekes és izgalmas is bizonyos fokig az életem, mert izgalmassá tette és kitöltötte az a sok minden, amit csinálok. Nagy visszhangja van a műveimnek. Például a híres „The New Yorker” is írt a munkámról egy hosszabb cik-ket.⁹ Ez a magazin egymillió példányszámban jelenik meg, és azóta az újságok a világ min-den részén rendszeresen foglalkoznak a munkámmal. Ez tehát szellemi pályafutásom a Habs-burg Birodalom gazdaságtörténetétől az emberiség magasságának a történetéig, a napjaink-ig. Azt hiszem, új gondolatokra, új összefüggések elemzésére vállalkoztam, és azt hiszem, ez egy kiteljesedett életről tanúskodik.

További sok sikert kívánok.

München, 2004. december 29.

Az interjút készítette: BENDA GYULA

⁹ Burkhard, Bilger: *The Height Gap. Europeans are getting taller; why aren't we?* The New Yorker, April 5, 2004. 38–45. http://www.newyorker.com/fact/content/?040405fa_fact